

ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА ТЕХНОЛОГІЙ
КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ
ФАКУЛЬТЕТ «УПРАВЛІННЯ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ»
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ ТА ІСТОРІЇ НАУКИ І ТЕХНІКИ

Затверджую
Завідувач кафедри ФІНТ
В.М. Гамалія _____
Протокол № 1 від «29» серпня 2023 р.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Викладач	Кандидат філософських наук, доцент ХРОМОВА ОЛЬГА ІГОРІВНА
E-mail	hromova_oi@gsuite.duit.edu.ua
Навчальна дисципліна	Соціально-політичні студії: історична ретроспектива та сучасність
Офіційна назва освітньо-наукової програми	Історія науки й техніки
Рівень вищої освіти	третій (освітньо-науковий)
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	032 Історія та археологія
Обсяг дисципліни в кредитах ECTS	4
Статус дисципліни (обов'язкова, вибіркова)	Цикл дисциплін загальної підготовки, вибіркова
Мета вивчення дисципліни	Метою вивчення дисципліни є формування у здобувачів наукового ступеня доктора філософії цілісної системи знань, умінь, навичок та інших компетентностей щодо аналізу соціально-політичних реалій, діяльності соціально-політичних інститутів, цінностей політичної культури, що має сприяти у майбутніх науковців здатності раціонально і критично оцінювати соціально-політичні феномени та робити усвідомлений політичний вибір, сприяти формуванню їх активної громадянської позиції та здатності виважено і компетентно реагувати на нові виклики сучасності.

Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати комплексні проблеми в області історії та археології, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань, оволодіння методологією наукової та науково-педагогічної діяльності, проведення самостійного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.
Загальні компетентності	<p>ЗК01. Здатність до критичного аналізу та оцінки сучасних досягнень, сформулювати нові підходи для рішення теоретичних та практичних задач у наукових дослідженнях.</p> <p>ЗК02. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.</p> <p>ЗК03. Здатність працювати в міжнародному контексті.</p> <p>ЗК05. Здатність до самостійної, індивідуальної роботи, здійснювати комплексні дослідження, керівництва науко-дослідною групою, прийняття рішень в міждисциплінарних областях.</p> <p>ЗК06. Здатність і готовність очолювати роботу вітчизняної або міжнародної наукової програми чи проекту, бути активним суб'єктом міжнародної наукової діяльності.</p> <p>ЗК08. Здатність самостійно виконувати наукові дослідження з урахуванням принципів академічної доброчесності.</p> <p>ЗК10. Здатність організовувати та проводити практичні та семінарські заняття для студентів першого (бакалаврського) рівня, застосовуючи сучасні технології навчання.</p>
Спеціальні (фахові, предметні компетентності)	<p>ФК 2. Інформаційний менеджмент. Здатність знаходити, систематизувати, аналізувати та синтезувати інформацію з різних джерел, документів та текстів для розгляду відповідних історичних задач.</p> <p>ФК 5. Індивідуальне дослідження. Здатність планувати наукову роботу та на основі отриманих результатів, готувати матеріали для оприлюднення відповідної якості.</p> <p>ФК 6. Розробка програми та менеджмент. Розуміння та здатність застосовувати на практиці принципи міждисциплінарного дослідження в історії, соціальних та гуманітарних науках.</p> <p>ФК 7. Здатність до організації та проведення наукових досліджень в області історії науки і техніки, що мають теоретичне та практичне значення із залученням сучасних методів та інформаційних технологій.</p>

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ЗА ТЕМАМИ

Змістовий модуль 1. Основні засади соціально-політичних студій в історичній ретроспективі

Тема 1. Соціально-політичні студії як навчальна дисципліна

План теми:

1. Об'єкт і предмет соціально-політичних студій.
2. Категоріальний апарат і функції соціально-політичних студій.
3. Методологія соціально-політичних досліджень.
4. Основні концепції соціально-політичного знання.

Тема розкриває роль соціально-політичних наук в становленні й житті особистості та суспільства; розкриває мету, предмет дослідження та методологію соціально-політичних студій як навчальної дисципліни.

Література: 10, 12, 14, 15, 21, 31, конспект лекцій

Ключові поняття: соціально-політичні студії, соціум, політика, суспільство, соціально-політична сфера суспільства, методи, концепція, парадигма, синергетична парадигма, структурно-функціональна концепція, соціально-конфліктна концепція, символічний інтеракціонізм.

Тема 2. Виникнення та основні етапи розвитку соціально-політичного знання (від античності до XIX ст.)

План теми:

1. Історична ретроспектива: необхідність та проблеми.
2. Соціально-політична думка античності та середньовіччя.
3. Політична думка Відродження
4. Розвиток соціально-політичної думки Нового часу.

В темі розкривається значення історичної ретроспективи будь-якої науки взагалі й соціально-політичних студій зокрема, хронологія та основні етапи розвитку соціально-політичного знання від античності до Нового часу.

Література: 9,10,14,16, конспект лекцій

Ключові поняття: історична ретроспектива, ідеальна держава, ідеологія, утопія, соціальна утопія, гуманізм, республіканізм, державний суверенітет, природні права людини, суспільний договір.

Тема 3. Основні соціально-політичні доктрини кінця XIX – XXI ст.

План теми:

1. Особливості розвитку соціально-політичної думки наприкінці XIX – в XX ст.
2. Політичні доктрини лібералізму та консерватизму.
3. Політичні доктрини фашизму та націонал-соціалізму.
4. Політичні доктрини комунізму та соціал-демократії. Політичний популізм.

Питання теми передбачають аналіз ключових положень найбільш відомих і популярних політичних доктрин кінця XIX – початку XXI століть.

Література: 9, 11, 12, 14, конспект лекцій

Ключові поняття: політична доктрина, ідеологія, консерватизм, лібералізм, утилітаризм, соціалізм, анархізм, залізний закон олігархії, плебісцитарна теорія демократії, сталінізм, комунізм, фашизм, націонал-соціалізм, популізм.

Тема 4. Альтернативні соціально-політичні концепції кінця XIX – XXI ст.

План теми:

1. Політичні доктрини націоналізму: сутність та різновиди.
2. Радикальні політичні доктрини.
3. Політичні доктрини фемінізму.
4. Релігійні суспільно-політичні доктрини.

В темі розкриваються ключові засади соціально-політичних доктрин, які є сьогодні альтернативними офіційним ідеологіям та опозиційним до ключових засад сучасної демократії.

Література: 9, 11, 12, 14, конспект лекцій

Ключові поняття: політична доктрина, націоналізм, народ, нація, самовизначення, шовінізм, космополітизм, теологія, фемінізм, гендер, політичний екстремізм, мусульманський фундаменталізм, тероризм.

Тема 5. Історія розвитку соціально-політичної думки в Україні

План теми:

1. Становлення та розвиток соціально-політичної думки в Україні до середини XVII ст.

2. Українська політична думка доби козацької держави (середина XVII – XVIII ст.)

3. Розвиток соціально-політичного знання в Україні в XIX ст.

4. Соціально-політична думка України в XX-XXI ст.

Тема присвячена історії розвитку соціально-політичної думки на українських землях, розгляд матеріалу теми дозволяє з'ясувати витоки сучасних соціально-політичних доктрин, що є популярними в Україні.

Література: 9, 10, 11, 16, конспект лекцій

Ключові поняття: ренесансний гуманізм, християнський гуманізм, національне відродження, автономісти, політична історіософія, політичний модернізм, соціал-демократія, націоналізм, інтегральний націоналізм, націонал-комунізм, неомарксизм, діаспора.

Тема 6. Політика як суспільне явище

План теми:

1. Політика як сфера суспільних відносин. Причини виникнення політики.

2. Основні властивості та структура політики.

3. Функції політики та її види.

4. Політика як всесвітня діяльність. Геополітика.

Тема розкриває зміст політики як соціального феномену, її структуру та функції. Також показано роль політики та міжнародних інституцій в глобальному світі.

Література: 5, 8, 11, 12, 14, конспект лекцій

Ключові поняття: політика, властивості політики, економічна політика, соціальна політика, культурна політика, геополітика, суб'єкт і об'єкт політики, внутрішня та зовнішня політика, глобалізація.

Тема 7. Влада як соціально-політичний феномен

План теми:

1. Поняття та структура влади.

2. Засоби, процес та види влади.

3. Функції політичної влади.

4. Законодавча, виконавча та судова влада в Україні.

Тема присвячена феномену влади та зокрема розгляду політичної влади та її структури в Україні.

Література: 7, 11, 12, 13, 14, 15, конспект лекцій

Ключові поняття: : влада, політична влада, джерела влади, суб'єкти влади, об'єкти влади, ресурси влади, законодавча влада, виконавча влада, судова влада.

Тема 8. Політична система суспільства

План теми:

1. Поняття політичної системи та її структура.

2. Типологія політичних систем. Основні функції політичної системи.

3. Політичні режими. Політичний режим в Україні.
4. Держава як основний інститут політичної системи.

В темі розкривається поняття політичної системи, її структури, дається аналіз політичних режимів, розглядається особливості політичного режиму в Україні.

Література: 11, 12, 13, 20, 30, конспект лекцій

Ключові поняття: політична система, політичний режим, політична свідомість, політична культура, авторитарний режим, тоталітарний режим, демократичний режим, радянський режим, ісламський режим, держава, суверенітет, національна держава, правова держава.

Змістовий модуль 2. Політика та громадянське суспільство

Тема 9. Громадянське суспільство та його функції

План теми:

1. Поняття та функції громадянського суспільства.
2. Поняття громади та роль громадян в демократизації суспільства.
3. Громадянське суспільство в Україні. Громадські організації та волонтерський рух.
4. Громадська думка та механізми її формування в сучасному світі.

В темі розкриваються механізми самоврядування суспільства, розглядається проблеми функціонування громадянського суспільства в Україні.

Література: 5, 7, 11, 14, 25, конспект лекцій

Ключові поняття: громадянське суспільство, громада, правова держава, громадська організація, волонтерський рух, самоорганізація, самоврядування, громадська думка, соціально-політичні технології.

Тема 10. Демократія як форма реалізації народовладдя

План теми:

1. Демократія: характерні риси та види.
2. Форми демократії. Демократія в Україні.
3. Вибори як форма особистої участі громадян в управлінні державою. Важливість вибору в житті людини.
4. Політичні партії та їх функції.

Тема розкриває основні засади сучасної демократії та її особливості в Україні; показує роль політичних партій в сучасному демократичному суспільстві.

Література: 2, 3, 7, 11, 14, конспект лекцій

Ключові поняття: демократія, пряма демократія, представницька демократія, вибори, виборче право, виборча система, виборчий процес, референдум, плебісцит, політичні партії.

Тема 11. Особистість в соціально-політичному дискурсі

План теми:

1. Політична соціалізація: типи, механізми, етапи. Особливості політичної соціалізації в Україні.
2. Політична поведінка та її типи. Політична комунікація та політичне маніпулювання: основні моделі та механізми.
3. Форми участі людини в політиці: політичне лідерство.
4. Політична еліта як особлива соціальна група. Політичне лідерство і політична еліта в Україні.

В темі розкриваються основні механізми політичної соціалізації та форми політичної поведінки, проблеми політичного лідерства та політичних еліт в Україні.

Література: 11, 12, 14, 18, конспект лекцій

Ключові поняття: політична соціалізація, політична поведінка, політична комунікація, політичне маніпулювання, політичне лідерство, політична еліта.

Тема 12. Медіа і демократія в сучасному суспільстві. Свобода, етика і відповідальність

План теми:

1. Поняття мас-медіа. Роль інформації та медіа в сучасному світі.
2. Свобода слова та проблема відповідальності щодо розповсюдження інформації.
3. Маніпуляції в медіа просторі: фейки, пропаганда, дезінформація.
4. Проблема приватності, конфідційності та прав людини в мережі Інтернет.

Тема присвячена проблемі існування сучасної людини в інформаційному суспільстві та ролі інформації як в повсякденному, так і в соціальному житті.

Література: 3,14,15, 22, 25, 29, конспект лекцій

Ключові поняття: інформація, інформаційне суспільство, медіаграмотність, свобода слова, фейк, пропаганда, дезінформація, соціальні мережі, цифрова ідентичність, кіберзлочинність.

Тема 13. Соціально-політичні процеси в сучасному світі

План теми:

1. Поняття ідентичності. Національна і політична ідентичність.
2. Поняття та види соціально-політичних змін.
3. Причини, структура та функції політичних конфліктів.
4. Війна як конфлікт між політичними утвореннями. Російсько-українська війна: передумови та наслідки.

Основним завданням вивчення теми є з'ясування поняття ідентичності та її різновидів, а також поняття та видів політичних конфліктів, одним з яких є війна.

Література: 8, 11,14, 19, 24, 28, 30, конспект лекцій

Ключові поняття: ідентичність, національна ідентичність, політична ідентичність, політичний конфлікт, соціально-політичні зміни, державний переворот, революція, реформи, терор, війна, російсько-українська війна.

Тема 14. Світовий політичний процес та основи геополітики

План теми:

1. Міжнародні відносини: сутність та види.
2. Геополітичні фактори в політиці сучасних держав.
3. Політична модернізація та постмодернізація.
4. Україна в сучасному геополітичному просторі.

В темі піднімаються питання співвідношення зовнішньої та міжнародної політики, геополітики і національної держави, розкривається становище України в сучасному геополітичному просторі.

Література: 7, 9, 11, 19, 24, 30, конспект лекцій

Ключові поняття: міжнародні відносини, зовнішня політика, міжнародна політика, геополітика, національна держава, політична модернізація, постмодернізація.

РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Програмні результати навчання	<p>РН 2. Знання основних можливостей наукової співпраці для використання здобутків і наукових результатів соціальних та гуманітарних наук; застосування критичного підходу з метою визначення позитивних/негативних аспектів власної області дослідження.</p> <p>РН 3. Здатність використовувати відповідні посилання та аналізувати основні історично-наукові роботи досліджуваного періоду як письмово, так і шляхом усних виступів, презентацій, а також ведення дискусій та трендів.</p> <p>РН 6. Спланувати та реалізувати на практиці оригінальне самостійне наукове дослідження, яке має наукову новизну, теоретичну і практичну цінність та сприяє розв'язанню значущих соціальних, наукових та інших проблем.</p> <p>РН 7. Розробити оригінальний практичний курс для студентів з фахової дисципліни, враховуючи сучасний стан наукових знань та особисті дослідницькі навички.</p> <p>РН 12. Вміти доступно, на високому науковому рівні доносити сучасні наукові знання та результати досліджень до професійної та непрофесійної аудиторії.</p> <p>РН 15. Координувати роботу дослідницької групи, вміти організовувати колективну роботу.</p>
-------------------------------	---

ОЦІНЮВАННЯ

Форми поточного та підсумкового контролю	Поточний контроль (робота на семінарах, інші види самостійної роботи) – 40 балів Проміжний контроль (контрольна робота) - 30 балів Підсумковий контроль: тест – 20 балів, залік - 10 балів		
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ			
Підсумкові бали з навчальної дисципліни визначаються як сума балів, отриманих аспірантом протягом семестру та балів, набраних на підсумковому контролі (екзамен, залік).			
$\text{Підсумкові бали на навчальній дисципліні} = \text{Загальна кількість балів (перед підсумковим контролем)} + \text{Кількість балів за підсумковим контролем}$			
ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS			
Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
90-100	Відмінно («зараховано»)	A	«Відмінно» - теоретичний зміст курсу освоєний цілком, необхідні практичні навички роботи з освоєним матеріалом сформовані, всі навчальні завдання, які передбачені програмою навчання виконанні в повному обсязі, відмінна робота без помилок або з однією незначною помилкою.
80-89	Добре («зараховано»)	B	«Дуже добре» - теоретичний зміст курсу освоєний цілком, необхідні практичні навички роботи з освоєним матеріалом в основному сформовані, всі навчальні завдання, які передбачені програмою навчання виконанні, якість виконання більшості з них

			оцінено числом балів, близьким до максимального, робота з двома – трьома незначними помилками.
75-79		С	«Добре» - теоретичний зміст курсу освоєний цілком, практичні навички роботи з освоєним матеріалом в основному сформовані, всі навчальні завдання, які передбачені програмою навчання виконанні, якість виконання жодного з них не оцінено мінімальним числом балів, деякі види завдань виконані з помилками, робота з декількома незначними помилками, або з однією – двома значними помилками.
65-74	Задовільно («зараховано»)	Д	«Задовільно» - теоретичний зміст курсу освоєний не повністю, але прогалини не носять істотного характеру, необхідні практичні навички роботи з освоєним матеріалом в основному сформовані, більшість передбачених програмою навчання навчальних завдань виконано, деякі з виконаних завдань, містять помилки, робота з трьома значними помилками.
60-64		Е	«Достатньо» - теоретичний зміст курсу освоєний частково, деякі практичні навички роботи не сформовані, частина передбачених програмою навчання навчальних завдань не виконані, або якість виконання деяких з них оцінено числом балів, близьким до мінімального, робота, що задовольняє мінімум критеріїв оцінки.
21-59	Незадовільно («не зараховано»)	FX	«Умовно незадовільно» теоретичний зміст курсу освоєний частково, необхідні практичні навички роботи не сформовані, більшість передбачених програм навчання, навчальних завдань не виконано, або якість їхнього виконання оцінено числом балів, близьким до мінімального; при додатковій самостійній роботі над матеріалом курсу можливе підвищення якості виконання навчальних завдань (з можливістю повторного складання), робота що потребує доробки
1-20		F	«Безумовно незадовільно» теоретичний зміст курсу не освоєно, необхідні практичні навички роботи не сформовані, всі виконані навчальні завдання містять грубі помилки, додаткова самостійна робота над матеріалом курсу не приведе до значимого підвищення якості виконання навчальних завдань, робота, що потребує повної переробки.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові акти

1. Закон України «Про вищу освіту» №1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
2. Закон України «Про політичні партії в Україні». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>
3. Виборчий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
4. Закон України «Про інформацію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
5. Закон України «Про громадські об'єднання». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
6. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
7. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

Базова

8. Гольцов А. Г. Геополітика та політична географія. Підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
9. Історія соціальних і політичних теорій: конспект лекцій для здобувачів освітнього ступеня магістра зі спеціальності 033 «Філософія» всіх форм навчання [Електронний ресурс] / [упоряд. О. В. Кулешов]. Черкаси : ЧДТУ, 2018. 43 с.
10. Історія політичної думки України: підручник / за заг. ред. Н. М. Хоми; [І. Вдовичин, І. Вільчинська, Є. Перегуда та ін.]. Львів: Новий Світ-2000, 2017. 632 с.
11. Політологія: підручник / [М. П. Требін, Л. М. Герасіна, І. О. Поліщук, О. М. Сахань та ін.]; за ред. М. П. Требіна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2018. 462 с.
12. Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 540 с. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1854/1/Політологія_29_10_2018.pdf
13. Політологія: конспект лекцій для студентів усіх спеціальностей денної форми навчання / Н. М. Семке, І. М. Доля. Харків : НТУ «ХПІ», 2017. 156 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/161788797.pdf>
14. Требін М. П. Соціально-політичні студії: навч. посіб. Харків: Право, 2017. 696 с.
15. Требін М. П. Соціально-політичні студії: посіб. для підгот. до іспиту. Харків: Право, 2019. 138 с.

Допоміжна

16. Бадью А. Похвала політиці. К.: Видавництво Анетти Антоненко, 2019. 260 с.
17. Денисенко В., Вишневецький Ю. Політики не брешуть. 10 законів взаємодії політиків і виборців. К.: Наш формат, 2020. 296 с.
18. Гантінгтон С. Політичний порядок у мінливих суспільствах. К.: Наш Формат, 2020. 466 с.
19. Мустафін О. Злам: кризи політичних режимів. Змінитися або загинути. К.: Видавництво Vivat, 2021. 288 с.
20. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ-2000, 2015. 492 с.
21. Пакет дидактичних матеріалів «Медіаграмотність як інструмент активного освоєння комунікаційних середовищ». URL: <http://www.biblioteka.lviv.ua/files/Media.pdf>
22. Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції: монографія / [О.О. Безрук, В.С. Бліхар, Л.М. Герасіна та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2019. 744 с.

23. Снайдер Т. Шлях до несвободи. Росія, Європа, Америка. К.: Наш формат, 2020. 392 с.
24. Українське суспільство в умовах глобальних змін: цивілізаційний вимір. Монографія; за заг. ред. проф. О. Ю. Панфілова. Харків: ВД «Інжек», 2015. 240 с.
25. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. К.: Наш формат, 2020. 192 с.
26. Хромова О., Маруховський О., Чернявська Б. Гуманітарні аспекти інформаційної безпеки. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. 2022. Том 5(2). С.76-84. <https://doi.org/10.15421/342223>
27. Хромова О.І. Подолання минулого і цивілізаційний вибір України. *Науковий вісник Карпатського університету ім. А. Волошина: збірник наукових праць*. Випуск 6. Ужгород, 2023. С. 287-289. https://kau.com.ua/wp-content/uploads/2023/04/Naukovyj-Visnyk-6_compressed.pdf
28. Хромова О.І. Соціально-політичні студії як навчальна дисципліна для студентів технічних спеціальностей: доцільність, зміст, проблеми, перспективи. *Публічна політика як предмет викладання в галузях знань 03 «Гуманітарні науки» та 05 «Соціальні і поведінкові науки»: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 6 березня – 16 квітня 2023 року*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. С.71-74.
29. Lehkodukh V., Horielov V., Marchenko S., Khromova O. I., Shchyhelska H. (2023). On the issue of historical origins and civilizational preconditions of the Russian-Ukrainian war of 2014-2022: attempts of scientific reflection. *Cuestiones Politicas*, 41(76), 753-768.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. URL: <https://ipiend.gov.ua/publication-category/monohrafii/>
2. Інститут практичної політики. URL: <https://texty.org.ua/d/socio/firm/institut-praktychnoi-polityky/>
3. Український інститут міжнародної політики. URL: <https://www.uiip.org.ua/дослідженняresearch/>